

Rechtsvragen in post-Corona perspectief

april 2021

Een fundamenteel punt betreffende recht en wet is dat de op zich heel heldere en goede Europese uitgangspunten voor wetgeving en uitvoering, namelijk dat iets proportioneel, effectief en subsidiair moet zijn, niet meer worden nageleefd.

Subsidiariteit

Subsidiariteit draait om de vraag, of de overheid op het juiste niveau maatregelen neemt en met name rond de Corona-crisis is dat echt een kwestie die veel mensen bezighoudt. Moest het allemaal zo centraal, zo zogenaamd veilig en zeker, maar met voorbijgaan aan de inbreng vanuit het veld, voorbijgaan aan het oordeelsvermogen van de burgers, de alternatieve medische wereld en de experts die een andere visie hadden dan de mensen van het RIVM en de politiek? De burgerlijke rechten en vrijheden werden stelselmatig gekort, protesten werden soms hard neergeslagen en bestreden, met de hulp van de ook steeds meer gewantrouwde media.

Zinnvolle wetten en breed gedragen normen zijn geleidelijk steeds meer gaan plaatsmaken voor dictaten, opgelegde regels, disproportionele maatregelen, boetes en machtswellustig gedrag van de zittende uitvoerende macht zonder veel verweer van tegenmachten. De Corona-crisis heeft dit wel erg duidelijk gemaakt, maar op vrijwel ieder terrein is dit het geval.

Het begrip dat dit hele complex het beste omcirkelt is subsidiariteit en of het woord nu wel of niet begrepen wordt, daar gaat het om, het gebrek aan subsidiariteit zal door de politici vertaald moeten worden en duidelijker benoemd, maar daar draait het om.

Subsidiariteit; dit wat vreemde woord (afgeleid van subsidium (Lat.) hulp, bijstand) duikt steeds vaker op, maar het wordt niet door iedereen begrepen. Het gaat niet om subsidies, maar om de manier waarop de rol van de overheid of machthebbers wordt ingevuld en op welk niveau. Het staat voor decentralisatie en kleinschaligheid, het leggen van de verantwoordelijkheid en de machtsmiddelen die daar bij horen op het juiste niveau. Het Engelse subsidiary wordt gebruikt voor afhankelijke maar zelf-

standigbedrijfsonderdelen en geeft ook aan dat het gaat om ge-laagdheid, om zeggenschap op een bepaald niveau.

Subsidiariteit is niet alleen een rechtsprincipe dat besluiten op een zo laag mogelijk niveau (zo dicht mogelijk bij de betrokkene) geno-men dienen worden, maar ook dat overheidstaken zoveel mogelijk uitgevoerd moeten worden op het niveau dat daarvoor het best ge-schikt is en het minst schadelijk voor betrokkenen. Subsidiariteit be-tekent dat je het minst ingrijpende middel moet inzetten om een be-paald doel te bereiken. Het heeft echter een veel bredere betekenis, het gaat om een sociaal uitgangspunt en een economische en mana-gement instelling die te maken heeft met effectiviteit, pluriformiteit, diversiteit, democratie, participatiesamenleving, centralisatie, globa-lisering, schaalgrootte, hiërarchie, gelaagdheid, autonomie en soeve-reiniteit. Door het navolgen van het subsidiariteits-principe kan de individuele of groepspersoonlijkheid (identiteit) tot haar recht kom-en, dat kweekt zelfvertrouwen en stimuleert bottom-up initiatieven en innovatie. Ook als democratisch uitgangspunt is subsidiariteit be-langrijk, onze getrapte representatie-democratie ontnemt feitelijk de burger veel invloed, en leidt tot indifferentie en lethargie. Het be-stuur dichter bij de burger brengen heeft alles te maken met het sub-sidiariteits-principe, dat nu nog te veel als een soort Europese Unie kapstok wordt gezien, als rechtsprincipe naast proportionaliteit en effectiviteit, en als grondslag voor de federalistische structuur van de EU, maar het heeft een historische en rationele basis die heel re-levant is, ook in het kader van de digitale vervlakking en de zeggenschap over data en met name persoonlijke data. We hebben de zeg-genschap over onze persoonlijke gegevens en wat er mee gebeurt overgelaten aan commerciële partijen en ook aan de overheid op een niveau, waar we er vaak geen inzage of zelfs maar besef van hebben wie wat over ons weet en daarmee doet. Wat we doen op internet, wat Facebook, Google en dergelijke over ons verzamelen en gebrui-ken, maar ook DigID en het digitale patiëntendossier en wat banken, verzekeraars en instanties over ons weten is losgekomen van degene om wie het gaat, het individu. Daarmee is onze privacy steeds meer een loos begrip, maar privacy en intimiteit (gedeelde privacy) zijn essentieel om te kunnen leren en groeien, om de eigen identiteit te verkennen en te ontwikkelen.

Ook in de media is het subsidiariteitsprincipe van belang. Berichtge-ving en commentaar moet zo dicht mogelijk naar de betrokkenen gebracht worden, informatie moet toegankelijk en gepast zijn, de

opkomst van "fake news" en media-manipulatie door een beperkte groep tasten uiteindelijk het vertrouwen en dus de participatiebereidheid van de burger aan. Het gaat om passende en open berichtgeving. Berichten over een boom in een parkje zijn relevant voor omwonenden, maar zijn meestal geen landelijk nieuws. Lokale media zijn erg belangrijk voor kleinschalige initiatieven en bevorderen diversiteit, en verdienen dus steun van een hoger niveau, maar zonder inmenging. Sociale media bieden zogenaamd meer directe contactmogelijkheden, maar zijn ondertussen kanalen voor manipulatie, kuddegedrag en identificatie met beperkt perspectief geworden.

Historisch ontwikkelde het principe zich in de late Romeinse tijd, de Grieken en veel oudere culturen dachten meer in top-down structuren. Het staat op gespannen voet met de centralistische benadering, waarbij de staat of de stad (Polis/Civitas) alles regelt voor, maar veelal buiten de burger om. Het komt voor uit de sociale ethiek en de ruimte voor magisch individualisme (de authentieke mystiek) van de katholieke kerk, en is terug te voeren op Augustinus (De civitate Dei 413-427 AD) en vindt een bredere expressie in het Romeinse recht van Justinianus (529). Het beginsel is gebaseerd op de autonomie en waardigheid van het menselijk individu en dat de overhead (of de machthebbers) zich ten dienste van de mens dienen op te stellen. De Katholieke Kerk, onder meer in de encyclieken *Rerum Novarum* uit 1891 van Paus Leo XIII, *Quadragesimo Anno* (1931 Paus Pius XI) en *Pacem in Terris* (1963 Johannes XXIII), steunt het principe als leidend in de verhouding tussen de staat en de maatschappij.

Een begrip dat past bij subsidiariteit is "menselijke maat", of "billijkheid", de dingen mogelijk maken op het niveau waarop ze passen, soms is dat individueel of in familieverband of eigen kring (sphere sovereignty, soevereiniteit in eigen kring (Abraham Kuyper), neo-corporatisme), en kan dat de kracht van afzonderlijke gemeenschappen versterken.

Taken moeten in eerste instantie aan de lokale gemeenschap te worden overgedragen, dan pas aan de overheid, eerst een lagere overheid, en dan pas hogere overheden. Soms is een hoger niveau nodig en kunnen dingen alleen op nationaal of internationaal niveau doeltreffend geregeld worden, maar dan met waarborgen voor diversiteit en ruimte voor kleinschalige invulling. Het belang van het subsidiariteitsbeginsel door decentralisatie van overheidstaken is evident, maar wordt soms gebruikt om feitelijk de zeggenschap van betrokkenen te verkleinen, zoals bij het onderbrengen van de zorg bij de gemeenten, al snel bleek dat vooral een bezuinigingsoperatie. Een ander probleem is dat subsidiariteit tot koninkrijkes,

machtseilandjes kan leiden. Een voorbeeld van een wet, die het subsidiariteits-principe onderdrukt is de noodwet rond de Corona-situatie, waarbij bevoegdheden gecentraliseerd worden en de individuele autonomie en zeggenschap wordt opgeofferd.

Die wet zou dan ook via een officiële procedure of gerechtshof op subsidiariteit getoetst moeten worden, zoals vastgelegd in een Protocol bij het Verdrag van Lissabon (EU). Wat opvalt is dat in het Angelsaksische recht subsidiariteit geen grote rol speelt, daar is het Romeins/Rijnlandse idee van een intrinsieke huiselijke vrede, waarvoor de vader verantwoordelijk is als hoeksteen van de samenleving, verlaten en wordt alles tot in detail via contracten en wetten geregeld. Wel is er de kleine minderheid van de libertarians en het motto “Don’t tread on me” met als wens om overheidsbemoeienis zo beperkt mogelijk te houden. Het recht een wapen te dragen wordt gezien als voldoende tegenwicht tegenover de overheidsmacht.

referenties:

EU Verdragen: Artikel 5 van het Verdrag van Maastricht betreffende de Europese Unie

George A. Bermann, *Taking Subsidiarity Seriously: Federalism in the European Community and the United States*, 32 COLUM. L. REV. 331 (1994);

George A. Bermann, *Regulatory Federalism: European Union and United States*, *Academy of International Law, The Hague*, 263 RECUEIL DES COUPS 13 (1997)

Rechtsprincipe: Plato’s Phaedrus

Iedere samenleving maakt een keuze tussen het individuele en het collectieve belang. In het Westerse model is individualiteit belangrijker dan bijvoorbeeld in meer traditionele samenlevingen, waar het collectieve voorop staat. Het gaat steeds om keuzes betreffende vrijheid en veiligheid, individuele keuzes en belang versus collectief belang.

Een mooi beeld dat kan helpen bij discussies over ethiek en moraal, vinden we bij Plato, die in de “Phaedrus” de ziel beschrijft als een span gevleugelde paarden en een menner, die hen wil leiden naar het goede en deugzame. Het ene, witte paard is braaf en volgzaam, het andere, het zwarte, is rebels en lastig. Het edelste gedeelte van de ziel (de menner) stuurt naar de eeuwige waarheden. Dat beeld in de Phaedrus is overigens heel nuttig en geeft inzicht in bijvoorbeeld de relatie tussen vrijheid en veiligheid.

De Griekse filosoof Plato beschreef hiermee dus de keuzes die gemaakt moeten worden, door ieder mens, maar ook door de samenleving. Het edelste gedeelte van de ziel (de menner) stuurt naar de eeuwige en hemelse waarheden zoals geluk (Eudaimon). Het 'willige paard' bestaat uit de 'geestkracht' en het wilde paard staat voor de ongeordende driften. Plato zag de rationale geest (de verantwoordelijke in onze psyche) als de sturende koetsier van een tweespan, en gaf daarmee een mooi beeld van de

veiligheid - vrijheid

wit - zwart

tam - wild

braaf - creatief

linker hersenhelft - rechter hersenhelft

collectief - individu

sociaal - liberaal

ratio - intuïtie

ego - innerlijk kind

digitaal - analoog

psyche en de taak van de ratio. We hebben figuurlijk allemaal een wit en een zwart paard in een span te sturen, een wild en een tam paard die samen de kar moeten trekken en een doel bereiken, het is een kwestie van evenwicht. Ze zijn verschillend, de één is avontuurlijk en zoekt risico's, de ander conservatief en braaf, maar ze moeten beiden in dezelfde richting trekken. Alleen braaf zijn werkt verstarrend, alleen wild zijn levert chaos.

Doelmatig sturen

Het tweespan in de Phaedrus is ook uit te breiden naar maatschappelijke keuzes tussen vrijheid en veiligheid, dus weer tussen avontuur en braaf de regeltjes volgen. Daartoe kan de wagen worden uitgebreid met passagiers, die de berijder of koetsier als stakeholders aangeven waar ze naar toe willen; die vertegenwoordigen de belangen waar het om draait. De koetsier, dat kan dan de wetgever zijn, de rechter, de manager of directie, moet dan zo sturen dat beide paarden in dezelfde richting trekken. Dan is het beeld veel breder te gebruiken en ook toepasbaar op allerlei geschilpunten in de wereld. Daar spelen namelijk vaak dezelfde kwesties als in onze geest, we moeten keuzes maken en sturen.

Het doel is waar het om draait, de aanpak om braaf en wild als tegenstellingen te zien en dus vrijheid in te ruilen tegen veiligheid werkt niet. Met als argument de veiligheid, het bestrijden van terrorisme, heeft men onze burgerlijke vrijheden (integriteitsrechten, privacy, de mogelijkheid om af

te wijken, eens wild te zijn) enorm aangetast. We zijn schuldig tot dat we het tegendeel bewezen hebben.

Dat merken we op vliegvelden en omdat we een identificatie bij ons moeten hebben maar in cyberspace blijkt het helemaal uit de hand te zijn gelopen, alles wordt gevolgd en vastgelegd, in het geniep en al dan niet wettelijk toegestaan, door overheden en bedrijven. Het doel, het belang van de stakeholders (burgers), is weggemoffeld achter verhalen over terrorisme en toegenomen veiligheid. Dat het machtevenwicht tussen burger en overheid (of monopolistische ondernemingen) totaal is verschoven valt niet echt op.

De mens is zelfbewust en Plato begreep dat daarbij het verstand een rol speelt, maar niet voorbij kan gaan aan de wilde en de tamme impulsen en behoeftes. Het wilde, creatieve, de lust en de behoefte aan spanning is er, maar ook de bereidheid zich te voegen en de behoefte aan structuur en regels. Het hele gamma aan menselijk impulsen en sociale acties ligt ergens tussen de twee uitersten of dat nu - in de visie van de socioloog Max Weber - om conformeren, samenwerken, ruilen of conflict gaat (en daar mis ik spelen in).

Het paardenspan uit de Phaedrus draait - als we het beeld dus uitbreiden naar de samenleving en de politiek- ook om de vraag hoe we het collectieve en het individuele kunnen verenigen. Tussen die twee bestaat een spanningsveld: je kunt niet iedereen tevreden stellen, er zijn compromissen nodig en regels. Als we niks doen, ontstaat er een zogenaamd 'prisoners dilemma' (de keuze die twee gevangen hebben om allebei hun mond te houden of de ander te verraden). Het collectieve belang is allebei zwijgen, het individuele belang is dat men door de ander te beschuldigen beter af is. Het resultaat is veelal dat beiden voor het eigenbelang kiezen en allebei verliezen.

Collectief versus individu, sociaal versus liberaal, intuïtie versus rationele logica, links tegen rechts. We zijn getraind het als tegenstellingen te zien, maar het zijn de paarden van een tweespan, het doel telt en beide zijn nodig. De spanning tussen individu en gemeenschap, zelfexpressie en gemeenschapsdienst past dus goed in het tweespanbeeld van de Phaedrus en dat kun je ook begrippen als digitaal en analoog daarin passen, want cyberspace is eigenlijk heel sociaal (en digitaal), maar wordt mijns inziens te veel gezien en gebruikt voor individuele expressie, die vaak niets anders is dan oude wijn in nieuwe zakken.

Dat is wat nu vaak gebeurt: we pakken wat vrijheid af om veiligheid te bieden. Dat werkt niet, want zowel veiligheid als vrijheid moeten er zijn. Ze moeten wel afgestemd zijn, maar niet uitgeruild en op één as gesteld. De paarden moeten zowel in de juiste richting als gezamenlijk trekken, het brave paard als voorbeeld voor het wilde paard.

Zelfbewustzijn, de geest die stuurt, komt met de opdracht om te weten wat je doet en wilt en dat goed te sturen; dat is geen makkelijke opgave. Adam en Eva kregen dat zelfbewustzijn mee toen ze het paradijs uit moesten - zo kun je de Bijbel ook interpreteren - en werden verantwoordelijk voor hun daden.

Wel nieuwe keuzes maken, niet uitruilen

In de discussie over dit soort keuzes doet men het vaak voorkomen alsof het heel logisch is dat we wat uitruilen. Daarbij lijkt het bijna alsof we vergeten dat vooruitgang en technocratie relatief nieuwe ontwikkelingen zijn en in grote lijnen het gevolg van individuele ambities en eigenbelang.

De spanningsboog tussen collectief en individueel is misschien niet zo oud als we denken. Gezien de geringe vooruitgang bij de vroege mensachtigen, die niet veel verder kwamen dan wat potten en vuistbijlen maken in twee of drie miljoen jaar, zouden we kunnen aannemen dat vooruitgang en individualiteit met elkaar samenhangen. Geen individueel voordeel en vooral het groepsbelang dienen - en dat deden onze voorouders blijkbaar - betekent dat vernieuwing geen prioriteit heeft. Oudere beschavingen zoals de Aboriginals of de Hottentotten veranderden eigenlijk nauwelijks en kenden meestal - afgezien van wat rituele taken - geen grote specialisatie en individuele erkenning voor 'technische' vernieuwingen. De vroege mensachtigen hadden waarschijnlijk wel een soort collectief bewustzijn, maar de individuele prestaties telden minder mee. Pas later kwam de vooruitgang, zo'n 10.000 jaar geleden kwam daar echt een omslagpunt in. Het lijkt erop, dat individueel zelfbewustzijn en dat wat we als vooruitgang en innovatie zien, elkaars partners zijn. Niet altijd met een optimaal resultaat, ons milieu en de klimaatkwesitie maken dat wel duidelijk.

In de ontwikkeling van de mensheid speelde de ander en de noodzaak tot sociaal contact een doorslaggevende rol. Je zou kunnen zeggen dat miljoenen jaren pre- en vroegmenselijke ontwikkeling dus eerder een vorm van collectief bewustzijn (conscience collective) dan van individueel zelfbewustzijn laten zien. De drang om zich te manifesteren als persoon, kunstenaar of individu is relatief nieuw en komt neer op competitie met

de ander. Natuurlijke hiërarchie in een groep zoals we dat ook bij dieren kennen, ligt op een ander niveau. Daar is ook nog het groepsbelang om te overleven en voort te planten met de sterkste genen.

Het is altijd de ander die ons bepaalt, individualiteit is het verschil met de ander en van jongs af aan het mechanisme waarmee we een identiteit opbouwen. Sociologen als Emmanuel Levinas, Pierre Bourdieu, Norbert Elias, Ryszard Kapuscinski of in ons land Joop Goudsblom en recent Christien Brinkgreve (“De ogen van de ander”) zien die ander als de basis van ons (samen)zijn; wie kan alleen overleven? We moeten uitrijken, contact maken, dat kan met internet, maar fysiek contact biedt meer. In de stad van de toekomst, en dat gaat verder dan een ‘smart city’ is het faciliteren van alle vormen van contact, maar met name het fysieke, de kerntaak. Contact hangt weer samen verschillen, met diversiteit, en je kunt dus ook zeggen dat die kerntaak neerkomt op het managen van diversiteit.

Sociale cohesie, solidariteit, geen zaken waar Plato of Augustinus zich mee bezig hielden. Dat was geen vraag maar een gegeven in de oudheid. We moesten wachten op sociale denkers als Karl Marx, Max Weber en Emile Durkheim omdat pas na een paar eeuwen arbeidsdeling, taakdifferentiatie en technocratie duidelijk werd wat de gevolgen waren van industrialisatie, de trek naar de stad, en de noodzaak tot een nieuwe socialisatie zich aandienende. Met uiteindelijk de verzorgingsstaat die nu weer onhoudbaar blijkt omdat we niet echt willen delen.

We hebben dus een tamme, collectieve en een wilde, individueel gerichte component en die staan niet tegenover elkaar, maar moeten beiden de kar trekken. Je moet ze dus ook beiden te eten geven, zorgen dat het structurele, tamme, organisatorische deel in orde is, maar ook ruimte voor het wilde laten. Kennis én durf, structuur en vrijheid, beide zijn nodig maar de vrijheid is bepalend. Zonder een goede structuur komt er chaos, met alleen structuur verzandt de zaak. Schudden aan de boom helpt, als de boom stevig is verankerd! Het hele beeld laat zien dat onze geest als de berijder of menner kundig moet sturen om beide paarden gelijk te laten trekken en goed gebruik te maken van de twee componenten. Het is dus geen kwestie van een tegenstelling tussen de twee paarden, maar van samenwerken en sturen. Plato achtte wel het brave paard belangrijker dan het wilde, in de Republiek dialoog werkte hij dat een tikje fascistisch uit.

De mens kan niet echt kiezen tussen z'n impulsen en behoeftes en het braaf, sociaal en binnen de lijntjes opereren. Het blijft schipperen en proberen de paarden in toom te houden. In de echte wereld speelt dat ook: we willen én vrijheid én geborgenheid. Dat geldt dus ook voor de manager, de rechter, de politicus en de wetgever, die de samenleving of een organisatie moet leiden en beslissingen moet nemen. Die moet ook afwegen en niet de fout maken het als een afruil te zien.

Dat is wat nu vaak gebeurt: we pakken wat vrijheid af om veiligheid te bieden. Dat werkt niet, want zowel veiligheid als vrijheid moeten er zijn. Ze moeten wel afgestemd zijn, maar niet uitgeruild en op één as gesteld. De paarden moeten zowel in de juiste richting als gezamenlijk trekken, permanentie en flux (verandering) zijn beide nodig.

De rol van de stad, individu en collectief dienen

Een onderwerp, waar permanentie en flux elkaar tegenkomen, is de stad, en dan zeker de veranderende rol van de stad. De stad (fysiek of digitaal) is de logische plek voor sociale interactie, het contact-platform waar de moraal (als basis voor het omgaan met de ander) geleefd moet worden. We moeten nu eenmaal uitreiken, kopen, leren, contact maken, dat kan met internet, maar fysiek contact biedt meer en de stad is daarvoor het platform. Je hoeft er niet meer naar toe om te werken, te leren, de overheid te benaderen, zelfs niet meer om te wonen. Contact maken en het managen van diversiteit, een taak die daarmee samenhangt, is wat de stad gaat en moet bieden. Maar om dat in te vullen moeten weer morele keuzes gemaakt worden en belangen afgewogen. Met een lokale invulling, subsidiariteit ook op lokaal niveau is essentieel wil de burger zich er thuis en verbonden mee voelen.

Even afgezien van bedreigingen van buitenaf is er de volgende gedachte. Als een stad als Amsterdam vol zou zijn met gelukkige, verstandige mensen, dan gaan we vanzelf de spullen en systemen implementeren die daar bij passen. In de marketing heet dat pull, geen oplossingen opdringen (push), maar kijken naar wat de mens nodig heeft. Laat vanuit de mens, de burger, zelf de vraag ontstaan, ook als oplossing voor problemen, die nu spelen of gaan spelen. Dat wil niet zeggen dat daarbij wel degelijk breder gekeken mag worden en de techniek een rol kan spelen, ook techniek die er (nog) niet is en bedreigingen die zich aandienen.

Iedere samenleving, dus ook de stad, wordt in essentie bepaald door hoe men omgaat met de tegenstelling tussen vrijheid en veiligheid, individu en collectief. In de verbonden stad van de toekomst is dat niet anders.

De moraal, waarom willen we meer en beter

Waarom willen we meer en beter, waarom vooruitgang of is het eigenlijk wel goed zo en is een defensief beleid voldoende? We kunnen natuurlijk eindeloos mooie plannen maken, technologie inzetten en investeren in een betere, duurzame, gezonde wereld.

Maar is een super-staat en zo veel mogelijk innovatie echt nodig, of is dat de enige manier om het hoofd boven water te houden?

De vraag is dan misschien of daar ook publiek geld voor is, misschien is beter met minder ook een goed motto, maar nog belangrijker is of we het paard niet eens voor de wagen moeten spannen. We kunnen ons door de techniek en de mooie systemen en plannen laten opduwen, maar gaan we dan oorzaak en gevolg niet omdraaien.

Het pushen van techniek, het vernieuwen om het vernieuwen, het groeien om de groei, dat is bouwen op drijfzand en de resultaten zien we helaas te veel om ons heen. Moeten we niet eerst zorgen dat we begrijpen wat mensen gelukkig, tolerant en respectvol maakt, wat de burger eigenlijk wil? Dat je daarvoor misschien helemaal niet zoveel techniek, netwerken en bandbreedte nodig hebt, dat is toch een mogelijkheid?

Uiteindelijk komen we weer bij de mens uit. De diepere behoefte van de burger begrijpen vraagt meer dan marktonderzoek of verkiezingen, want de echte problemen blijven vaak verborgen, niemand loopt te koop met armoede, misdaad, eenzaamheid, depressie of contactwensen. Ieder mens heeft zowel sociale als individuele motieven, behoefte aan erkenning en zoekt naar de zin der dingen, maar dat wordt in de praktijk gereduceerd tot vrij platte doelen zoals meer inkomen, materiële zaken. Willen we daar bovenuit komen, dan is een goed begrip van de drijfveren, mechanismen en de moraal van de mensen en de gemeenschap dus nodig.

Dat is iets waarbij de psychologie, antropologie en sociologie ons kan helpen, maar waar de oude wijzen ook wel iets van begrepen.

Maslow's piramide

Wat drijft eigenlijk de mens, de familie, de groep, de stam, de stad, de staat? We willen zekerheid, erkenning, welvaart, welzijn, zelfontdekking, Abraham Maslow zette dat in een mooie piramide van behoeftes. Daar is de behoefte aan contact met de 'andere wereld' niet

erg specifiek genoemd, maar zolang religie een rol speelt en dat is in de huidige wereld nog steeds een factor, kunnen we die niet ontkennen.

Hoe gaan we dan die behoeftes invullen en voor wie? Dat is een oeroude vraag, maar dan stuiten we direct op de spanning tussen individuele wensen en wat het collectief nodig heeft en daarmee op orde, moraal en ethiek. De schaarste verdelen, maar hoe doe je dat eerlijk en rechtvaardig?

Met regels en wetten maak je mensen niet gelukkig, maar zonder structuur, vertrouwen en uitdagingen gaat het ook niet. We kunnen de Tien Geboden misschien wat aanpassen, en wat ecologie en gezelligheid inpassen, maar de basistegenstelling tussen de belangen en wensen van het individu en de sociale behoeftes blijft, en dat kun je heel breed zien, de kwestie 'vrijheid versus veiligheid' is in wezen hetzelfde.

Spinoza's antwoord, dat de essentiële taak van de staat de vrijheid is, kan een goed uitgangspunt zijn. Bescherming van de vrijheid jezelf te zijn, maar dan wel, ook volgens Kants Categorisch Imperatief, met respect voor de vrijheid van de ander. Dan komt natuurlijk de veiligheid direct in beeld. Het systeem, de orde (met uiteindelijk wet en regel en handhaving) moet die twee met elkaar verbinden, maar moet gebaseerd zijn op een gevoel van balans, rechtvaardigheid en uiteindelijk ethiek. Moraal als praktische ethiek speelt een essentiële rol, maar wat is daarbij de basis? Hoe voorkomen we dat we veiligheid afruilen tegen vrijheid of omgekeerd? Dat we 'vooruitgang' niet afknijpen door te strakke ordening, creativiteit offeren aan behoudzucht. Een totaal veilige politiestaat of -stad is niet leuk, spannend, uitdagend, aantrekkelijk meer, maar andersom is ook niet wat we willen.

Eusocial

De tegenstelling tussen het sociale en het individuele, tussen de groep en het eigenbelang zien we ook in de natuur. Een term die daarbij wel gebruikt wordt is 'Eusociality' of eusociaal, een term die in 1966 door Su-

zanne Batra gebruikt werd om bepaald dierlijk groepsgedrag te beschrijven. Edward O. Wilson (2012 *The Social Conquest of the Earth*) verbreedde het begrip, bracht insectengedrag van mieren, wespen er bij onder en keek ook naar het eusociale gedrag van de mensen. De mens heeft ook de eusociale kenmerken (werkspecialisatie, overlappende generaties, en zorg voor kinderen die niet van jezelf hoeven te zijn). Jezelf (of een stuk van jezelf, zoals sex) opofferen voor de groep (familie, kin) is iets wat we zien bij insecten, maar ook bij de mens. Een ander kenmerk van eusociale gemeenschappen, het differentiëren in deelgroepen (werkmieren, koningin) is iets wat we in de menselijke samenleving ook wel zien, mobiliteit tussen de kasten of standen is soms heel beperkt en uit zich op den duur ook in fysieke verschillen.